

§ 1. Поняття і структура правосвідомості

Правосвідомість — одна із форм суспільної свідомості.

Свідомість людини, відображаючи об'єктивні потреби суспільного розвитку, є передумовою і регулятором поведінки людини. Свідомість додає цілеспрямованого характеру людській діяльності.

Свідомість як система включає різні форми відображення суспільних відносин: політичні, правові, етичні, філософські, релігійні. Всі форми суспільної свідомості є взаємозалежними і справляють взаємний вплив одна на одну.

Правосвідомість становить відносно самостійну сферу (ділянку) свідомості:

- суспільної;
- групової;
- індивідуальної.

В ній відображена правова дійсність у вигляді знань про право, осмислення того, що є правом, яким воно було (ставлення до права минулих років) і яким має бути (ставлення до майбутнього права), а також у вигляді правових настанов поведінки як реакції на оцінку чинного права, роботу правозастосовних органів. Правосвідомість має бути властива не тільки творцям юридичних норм, законодавцям, а й усім громадянам держави.

Правосвідомість — це система ідей, уявлень, емоцій і почуттів, які виражают ставлення індивіда, групи, суспільства до чинного, минулого та бажаного права, а також до діяльності, пов'язаної з правом.

Ключовий пункт правосвідомості -- усвідомлення людьми цінностей природного права, прав і свобод людини і оцінка чинного права з погляду його відповідності загальнолюдським цінностям, що знайшли закріплення в міжнародних документах про права людини. Правосвідомість не тільки виражає ставлення індивіда до правової дійсності, а й спрямовує її на певні зміни в правовому середовищі, прогнозує і моделює їх.

У структурі правосвідомості суспільства виділяють такі елементи:

правова психологія
правова ідеологія
правова поведінка

психологічний
ідеологічний
поведінковий

Правова психологія --це сукупність почуттів і емоцій, що виражають ставлення індивіда, групи, суспільства до права, правових явищ. Це неусвідомлене або не до кінця продумане ставлення до права, правових явищ, що й є правосвідомістю, яка походить з повсякденної практики у процесі зіткнення з конкретними юридичними ситуаціями, а тому формується здебільшого стихійно, спорадично, безсистемне, тобто правова психологія не осмислена теоретично, не упорядкована логічно. В ній провідним елементом є емоції, а не понятійні форми відображення правової дійсності.

Наприклад, у дореволюційній Росії робітники, виражаючи своє негативне ставлення до фабрично-заводського законодавства, ламали машини, громили заводське обладнання. Вони емоційно реагували на зовнішні стосовно них правові явища, у даному разі — на законодавство. В наші дні формування інституту приватної власності і всього, що пов'язано з існуванням приватного права, емоційно не сприймається певними верствами суспільства, які виховані на психології колективізму і продовжують керуватися її пріоритетами.

Правова психологія

правові почуття, правові настрої, правові переживання
правові практичні знання, правові уявлення, правові погляди
правові звички, правові традиції, правові звичаї

рухомі, емоційні
пізнавальні, передбачають самооцінку, тобто вміння критично оцінити свою поведінку з погляду її відповідності праву
нерухомі, стійкі, виступають як регулятори поведінки

Правова ідеологія — це система правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне (наукове) осмислення правової дійсності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ.

Це концептуально оформлена, логічно систематизована, теоретично і науково осмислена правосвідомість. Інтелект є провідним елементом правової ідеології. Сучасна правова ідеологія ґрунтуються на системі теорій, ідей і принципів: теорії соціальної

правової держави, принципу поділу влади, теорії народного суверенітету, визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, принципу верховенства права, переваги загальновизнаних норм міжнародного права над нормами національного права та ін.

Правова ідеологія

правові ідеї, теорії, переконання
правові поняття, правові категорії
правові принципи

Правова ідеологія і правова психологія можуть містити в собі інтелектуальні та емоційні елементи, але в різних пропорціях, а також як істинні, так і помилкові (міфологізовані) знання про правову дійсність. Так, у СРСР офіційна марксистсько-ленінська ідеологія розглядала права людини як державні дарування, а не як продукт природного розвитку. Це була міфологізована державна ідеологія.

Було б невірним принижувати значення емоцій і почуттів (правову психологію) порівняно з інтелектом (правовою ідеологією). Емоції та почуття — необхідне тло, на якому виявляються (складаються, реалізуються) правові погляди, ідеї, теорії. Емоції — сліпі, поки вони не зливаються з об'єктивним підходом до дійсності, її раціональним освоєнням. На рівні правової ідеології це усвідомлення реальності виражається в мотивах, які формуються через цілі. Ціль вплітає усвідомлені інтереси в зміст свідомої діяльності (інтереси служать джерелом цілей), сприяє формуванню правової настанови на правову (правомірну, неправомірну) поведінку.

Правова поведінка — вольовий бік правосвідомості, який являє собою процес переведення правових норм у реальну правову поведінку. Вона складається із елементів, що визначають її напрямок (характер), — мотивів правової поведінки, правових настанов.

Правова настанова — готовність особи проявити активність у сфері пізнання і реалізації права. Вона становить конкретну програму поведінки у певних умовах, яка формується з усіх належних суб'єкту правових (правомірних і протиправних) знань, оцінок, думок, настроїв, звичок, навичок, сподівань, ставлень до кого-небудь і до чого-небудь, котрі переходять в інтереси і прагнення.

Поведінковий елемент правосвідомості синтезує в собі раціональні та емоційні моменти. Через нього відбувається реалізація психологічного та ідеологічного елементів.

Правова поведінка проявляється у формі дій (вчинків), які впливають на стосунки суб'єктів, або у формі бездіяльності, яка, навпаки, ніяких змін у стані суспільних відносин не спричиняє. Перш ніж правова поведінка зовні виразиться у вигляді правового вчинку, повинна виникнути правова настанова, мотив правової поведінки у правосвідомості суб'єкта.

Виникнення правової установки припускає: 1) поінформованість про норму права; 2) розуміння її змісту; 3) оцінку, тобто ступінь схвалення, норми права; 4) ставлення до прав інших осіб; 5) емоційне переживання з приводу функціонування норми права; 6) готовність до дії. Правова настанова — суб'єктивний регулятор поведінки.

Отже, від поведінкового елемента правосвідомості залежить ступінь її якісного стану (правомірна поведінка, правова активність, правове порушення та ін.).

Правова поведінка

мотиви правової поведінки

- всебічне осмислення ситуації, невидимий процес розщеплення свідомості на правомірну і протиправну правові настанови

- відображають готовність до певної правової поведінки в результаті оцінки правових явищ, впливають на всі основні функції правосвідомості

§ 2. Класифікація форм правосвідомості за суб'єктами і глибиною відображення правової дійсності

За суб'єктами (носіями) правосвідомості розрізняють такі форми правосвідомості:

1) індивідуальну — сукупність правових поглядів, почуттів, настроїв і переконань конкретного індивіда;

, 2) групову — виражає ставлення до права, правових явищ, їх оцінку з боку соціальних груп, формальних і неформальних колективів, відображає їх загальні інтереси і потреби, їх співвідношення з інтересами всього суспільства (наприклад, вимоги страйкуючих шахтарів);

3) суспільну — виражає ставлення до права всього суспільства, відображає його інтереси.

Суспільна і групова правосвідомість проявляється не інакше як через індивідуальну правосвідомість, і в кожній людині вона проходить крізь призму особистих інтересів, рис характеру. Було б невірним говорити, що суспільна і групова свідомість — це сума суджень про право кожного із членів соціальних груп, народу (суспільства). Суспільна і групова правосвідомість виражає найзагальніші, такі, що збігаються оцінки права і

правових явищ членами соціальних спільнот.

За глибиною відображення правової дійсності правосвідомість може бути:

1) повсякденною, непрофесійною — являє собою життєві, часом поверхневі судження про право людини, яка стикається з правом у повсякденній трудовій, сімейній, суспільній та інших сферах життя. Вона створюється насамперед як результат того юридичного виховання, що вона одержує, будучи членом упорядкованого суспільства;

2) професійною — спеціалізовані правові знання, що використовуються в роботі професіоналами-юристами (у суді прокурор — обвинувачує, адвокат — захищає та ін.). Вона включає:

а) наукову (теоретичну) правосвідомість учених, викладачів вузів;

б) практичну правосвідомість суддів, юрисконсультів, адвокатів, прокурорів та ін. Правосвідомість юриста припускає високий рівень правового мислення, багато в чому є детермінованою чинним правом.

§ 3. Функції правосвідомості. Роль правосвідомості в процесі правотворчості і право реалізації

Функції правосвідомості — це основні напрямки її впливу на правові явища, правову систему в цілому. Правосвідомість - елемент правової системи, поєднані з її іншими елементами: системою права, системою законодавства, юридичною практикою, правовою культурою тощо.

Основні функції правосвідомості:

1) когнітивна (пізнавальна, інформаційна) — припускає знання права, поінформованість про нормативні акти, зміст юридичних норм; без інформації про закон не може бути і ставлення до нього.

Відзначимо, що правова інформація — це сукупність документованих або публічно проголошених відомостей про право, його систему та джерела реалізації, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними, їх профілактику та ін.

Джерела правової інформації:

документовані юридичні акти і правові принципи (конституція, законодавчі і підзаконні

акти, міжнародні договори і угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти).

повідомлення преси, телебачення, радіо, публічні виступи та інші засоби інформації з правових питань («Офіційний вісник України», газети «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Юридичний вісник України», телерадіоканал «Право» та ін.);

2) правостворююча (ціnnісна, емоційна) — припускає ціnnісне ставлення до законодавства, співвіднесення правових норм зі своїми поглядами на правове, обов'язкове, необхідне. Ця функція свідчить про те, що нормативно-правові акти виступають як зовнішнє вираження правосвідомості суспільства і законодавчих органів держави;

3) регулююча (настановна) — припускає співвідношення поведінки людей з чинною в суспільстві системою правових розпоряджень; мотиви і настанови стосовно поведінки, врегульованої правом — відповідно до правових дозволень і заборон.

У структурі правосвідомості особи кожній із функцій відповідають такі блоки:

- 1) правові знання;
- 2) правові оцінки;
- 3) правові настанови.

Необхідність і обсяг правових знань особи обумовлені тим, наскільки особа залучена до системи правових відносин. Набуття і засвоєння правових знань здійснюються за допомогою соціального і правового досвіду особи. Пройшовши через свідомість особи, правові явища викликають ціnnісне до себе ставлення: оцінюються як правові знання, так і правова дійсність з погляду цих знань. Відбувається процес не прямого відтворення в діях особи одержаних знань, а виникає їх переосмислений варіант, співвіднесений з поглядами на правове, обов'язкове. Після цього виробляється правова настанова, яка відображає готовність до певної правової поведінки. Блок правових настанов містить також схильність до оцінки правових явищ, виходячи з напрямку правової поведінки. Він впливає як на регулюючу (настановну), так і на пізнавальну (когнітивну) і правостворюючу (ціnnісну) функції правосвідомості.

Правосвідомість може бути структурована на компоненти відповідно до виконуваних ними функцій:

- когнітивний (пізнавальний, інформаційний),
- правостворюючий (ціnnісний, емоційний),
- регулюючий (настановний).

Правосвідомість є необхідною умовою створення норм права, їх точної та повної

реалізації. Вона виступає фактором поваги до права.

Роль правосвідомості в процесі правотворчості і правореалізації

виражається у тому, що правосвідомість:

- певною мірою як би випереджає юридичне право, є його безпосереднім ідейним джерелом, передує йому, існує «до» права;
- діє «паралельно» з правом: уловлює потреби його вдосконалення в напрямку відображення об'єктивних суспільних процесів; визначає зміни і перспективи розвитку права; безпосередньо впливає на процес і результати правотворчості;
- існує «після» права у тому сенсі, що служить орієнтиром вибору доцільного, оптимального варіанта поведінки в межах норм права, які застосовуються або реалізуються;
- є інтелектуальним інструментом ефективного використання законодавства, тлумачення норм права;
- може використовуватися як важливий інструмент застосування аналогії закону і аналогії права з метою заповнення прогалин у законодавстві;
- виступає як ідейно-моральний вимірник професіоналізму діяльності посадових осіб у системі органів державної влади і місцевого самоврядування;
- служить засобом забезпечення законності і справедливості застосування правових норм (зокрема, при визначенні юридичної відповідальності за правопорушення) та ін.

Право впливає на правосвідомість тим, що воно є найважливішим джерелом її формування, перетворення і розвитку. Правда, зміст, напрямок цього впливу не однозначні і залежать від якості законодавства, його відповідності реальним потребам, від рівня роботи державного апарату.

§ 4. Правова культура: зв'язок із загальною культурою. Види правової культури

Культура — це загальний спосіб існування людини, її діяльності та об'єктивований результат цієї діяльності. Продуктами культури є уявлення про добро і зло, звичаї, знаряддя праці, засоби комунікації та ін. Культура — соціальне нормативна, а її норми — історично первинні, основа всіх інших нормативних систем: релігії, моральності, естетики, права. Право, як мораль і релігія, є інститутом культури, визначається її змістом. Усі

юридичні норми є нормами культури, однак не всі норми культури перетворюються на юридичні норми. Суспільство добирає культурні норми з настановою на включення їх до права. До числа відібраних потрапляють ті культурні норми, що мають найбільшу значущість для всього суспільства, виконання загальносоціальних завдань держави. Не можуть перетворитися на право ті правила поведінки, що не стали нормою культури. Право — частина соціальної культури, яке визначає один з її видів — правову культуру.

Правова культура тісно пов'язана з загальною культурою народу, ґрунтуючись на її засадах, служить відображенням рівня її розвитку. Формування правової культури не є відокремленим процесом від розвитку інших видів культури — політичної, моральної, естетичної. Це комплексний процес, їх поєднує спільність завдання — створення морально-правового клімату в суспільстві, який би гарантував особі реальну свободу поведінки в поєднанні з відповідальністю перед суспільством, забезпечував її права, соціальну захищеність, повагу її гідності, тобто поставив би людину в центр економічних, соціальних, політичних, культурних процесів.

Тісна взаємодія і взаємозв'язок проявляються між правовою і моральною культурою. Оцінка правових явищ, здійснювана правосвідомістю, є не тільки правовою, а й їх моральною оцінкою, визначенням їх відповідності моралі суспільства. Тому будь-які порушення законності, ігнорування законних прав і інтересів особи, недодержання вимог справедливості при вирішенні питань про юридичну відповідальність завжди розглядаються як аморальні явища. У свою чергу, правова культура спроявляє зворотний вплив на моральну культуру. Вона служить необхідною умовою формування високих моральних якостей громадянина. Знання і розуміння сутності і соціального призначення правових явищ — права, правосуддя, законності, правової відповідальності, непохитна переконаність у необхідності суворого додержання норм права сприяють зміцненню у свідомості людини основних принципів і категорій моралі.

Правова культура є складовою частиною і найважливішою засадою демократії.

Залежно від носія правової культури розрізняють три її види:

- 1) правову культуру суспільства;
 - 2) правову культуру особи;
 - 3) правову культуру професійної групи.
-

§ 5. Правова культура суспільства

Правова культура суспільства — це різновид загальної культури, який становить

систему цінностей, що досягнуті людством у галузі права і стосується правової реальності даного суспільства.

Система цінностей — це активність суб'єктів права у правовій сфері, добровільність виконання вимог правових норм, реальність прав і свобод громадян, ефективність правового регулювання, якісні закони, досконала законодавча техніка, розвинута правова наука, юридична освіта, ефективна юридична практика, стабільний правопорядок. Систему цінностей в галузі права, що існують в реальному функціонуванні в суспільстві, називають правовою реальністю, яка у структурному відношенні збігається з поняттям «правова система».

Правова культура відображає такі зразки правової реальності (правової системи):

- структурно-функціональний;
- аксеологічний (оцінний).

Структурно-функціональний зразок уможливлює розкриття статики (структурного аспекту) і динаміки (функціонального аспекту) правової культури. Структурний аспект (статика) правової культури характеризує її склад, внутрішню будову; функціональний (динаміка) — виникнення, розвиток і взаємодію елементів правової культури між собою і з іншими соціальними явищами, насамперед моральною, політичною та іншою культурами.

Аксеологічний (ціннісний) зразок розкриває систему цінностей, створених у ході розвитку суспільства і накопичених людством в галузі права, тобто все те, що належить до правового прогресу.

Кожне суспільство виробляє свою модель правової культури. Структура правової культури суспільства включає.

- 1) культуру правосвідомості — високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позиції справедливості, прав людини;
- 2) культуру правової поведінки — правову активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці;
- 3) культуру юридичної практики — ефективну діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохранних органів.

Функції правової культури — це основні напрямки осягнення правових цінностей — вітчизняних і світових.

Основними функціями правової культури є:

- 1) пізнавальна — засвоєння правової спадщини минулого і сьогодення — вітчизняної та іноземної;

2) регулятивна — забезпечення ефективного функціонування всіх елементів правової системи і створення непохитного правопорядку;

3) нормативно-аксеологічна — оцінка поведінки особи, рівня розвитку законодавства, стану законності і правопорядку відповідно до норм права держави і міжнародних стандартів.

Показником правового прогресу є високий рівень правової культури. Рівень розвитку правової реальності як особливої системної якості і є правою культурою. Правова культура в кожен даний момент «присутня» у кожній даній крапці правової реальності, не збігається з нею цілком, але існує в ній як складова частина, здатна виступати у вигляді показника (характеристики) рівня розвитку цієї реальності.

§ 6. Правова культура особи

Правова культура особи — це обумовлені правою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність.

Правова культура особи включає:

- 1) знання законодавства (інтелектуальний зріз). Поінформованість була і залишається важливим каналом формування юридичне зділочості особи;
- 2) переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний зріз);
- 3) уміння користуватися правовим інструментарієм — законами та іншими актами — у практичній діяльності (поведінковий зріз).

Правова культура особи характеризує рівень правової соціалізації члена суспільства, ступінь засвоєння і використання ним правових начал державного і соціального життя. Правова культура особи означає не тільки знання і розуміння права, а й правові судження щодо нього як про соціальну цінність, і головне — активну роботу з його здійснення, зі зміцнення законності і правопорядку. Іншими словами, правова культура особи - це її позитивна правова свідомість у дії. Вона включає перетворення особою своїх здібностей і соціальних якостей на підставі правового досвіду.

Змістом правової культури особи є:

- 1) правосвідомість і правове мислення. Правове мислення має стати елементом культури

кожної людини;

2) правомірна поведінка;

3) результати правомірної поведінки і правового мислення. Показником правової культури особи є правова активність особи як вища форма правомірної поведінки, що припускає:

1) наявність високого рівня правосвідомості; готовність до ініціативної правомірної діяльності в правовій сфері на основі шанобливого ставлення до права, переконаності в необхідності і справедливості правових норм, їх добровільного здійснення, досконалого знання права (внутрішній аспект);

2) цілеспрямовану, ініціативну, позитивну соціальне корисну діяльність особи, що перевершує звичайні вимоги до можливої і належної поведінки, спрямовану на розвиток демократії, зміцнення законності і правопорядку (зовнішній аспект).

Правова активність — одна із змістовних характеристик особи. На відміну від держав з тоталітарним режимом, де бажаною є людина конформістської поведінки, а від активної намагаються позбутися, у державах з демократичним режимом потрібна особа активна, зацікавлена в реалізації правових норм і принципів у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Форми прояву правової активності різноманітні: сумлінна службова діяльність, предметне обговорення законопроектів, участь у передвиборній боротьбі як довірена особа кандидата в депутати та ін. Правомірна активність особи досягається через схвалення і стимулювання суспільне корисних дій і припинення шкідливих. Правова активність може бути як епізодичною (дії громадянина по затриманню підозрюваного у вчиненні злочину), так і постійною (виконання функцій народного засідателя).

Правова культура особи (загальна і спеціальна — професійна) сприяє виробленню стилю правомірної поведінки, який формується залежно від:

- ступеня засвоєння і вияву цінностей правової культури суспільства;
- специфіки професійної діяльності;
- індивідуальної неповторності творчості кожної особи.

Культурний стиль правомірної поведінки характеризується, сталістю додержання правових принципів у правомірній поведінці, специфікою вирішення життєвих проблем, яка виражається в особливостях вибору варіанта правомірної поведінки в межах, визначених правовими нормами.

§ 7. Професійна правова культура

Правова культура професійної групи, або професійна правова культура, — одна із форм правової культури суспільства, притаманна тій спільноті людей, що професійно займаються юридичною діяльністю, яка потребує фахової освіти і практичної підготовки. Як правило, це культура робочої групи, члени якої є службовими особами і носіями службової правової культури.

Професійній правовій культурі робочої групи (колективу) та її членам властивий вищий ступінь знання і розуміння правових явищ у відповідних галузях професійної діяльності.

Правова культура юриста вбачається в критичному творчому осмисленні правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту.

Професійна культура юриста припускає:

- 1) знання законодавства і можливостей юридичної науки;
- 2) переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів;
- 3) уміння - користуватися правовим інструментарієм — законами та іншими правовими актами в повсякденній діяльності, вдаватися до використання всіх досягнень юридичної науки і практики при прийнятті і оформленні рішень.

Професіоналізм і справедливість торжествують у юридичній практиці лише тоді, коли юрист як служитель закону чесно виконує свій морально-правовий обов'язок, постійно підвищує свою майстерність, опановує досягнення теоретичної та практичної юриспруденції.

Разом з тим кожна юридична професія має свою специфіку, що обумовлює й особливості правової культури різних її представників (суддів, прокурорських працівників, співробітників органів внутрішніх справ, юрисконсультів, адвокатів і т.д.). Причому рівень професійної культури, наприклад співробітників міліції, є різним. Відмінності спостерігаються в правовій культурі рядового і начальницького складу, офіцерів різних підрозділів міліції: кримінальної, громадської безпеки, транспортної, державної автомобільної інспекції, охорони, спеціальної міліції. Професійна культура працівників автомобільної інспекції відрізняється від аналогічної культури співробітників підрозділу кримінальної міліції і т.д. Тут проявляється загальна закономірність: рівень професійної культури співробітників міліції, як правило, тим вище, чим ближче вони до діяльності, здійснюваної у сфері права. Правова культура повинна характеризуватися більшою зрілістю і професіоналізмом.

Виділяючи три види правової культури, слід пам'ятати, що в реальному житті вони тісно

взаємозалежні: правова культура як соціальне явище єдина; правова культура суспільства не існує поза правою культурою його членів (особи, групи); вона є умовою, формою і результатом культурно-правової діяльності громадян та їх професійних груп.

§ 8. Структура правової культури суспільства

Правова культура складається із низки взаємозалежних елементів.

1. Рівень правосвідомості і правової активності громадян —

виражається у ступені засвоєння (вираження знання і розуміння) права громадянами, посадовими особами, спрямованості на додержання заборон, використання прав, виконання обов'язків. Кожен суб'єкт покликаний: осмислити, що право являє собою величезну цінність у сфері суспільних відносин; знати право, розуміти його зміст, уміти витлумачити ті чи інші положення закону, з'ясувати його мету, визначити сферу дії; уміти застосовувати в практичній діяльності набуті правові знання, використовувати закон для захисту своїх прав, свобод і законних інтересів; уміти поводитися в складних правових ситуаціях і т.д.

Рівень (обсяг) знання права залежить від того, чи є громадянин професійним юристом, працівником правотворчої або правозастосовної сфери або він займається іншою діяльністю.

Професіонал-юрист повинен досконало знати правові розпорядження. Громадянин-не юрист використовує мінімум правових знань, потрібний для його роботи, поведінки в побуті, сім'ї. Це насамперед знання принципів права, основних норм конституційного права (права і свободи, виборча система та ін.), трудового, сімейного, цивільного, підприємницького права, розуміння єдності прав і обов'язків, відповідальнє ставлення до здійснення того й іншого. Громадянин у загальному вигляді повинен знати норми, що передбачають і регулюють юридичну відповідальність і загальний порядок притягнення до неї, вік, з якого настає юридична, передусім кримінально-правова відповідальність, для комерсантів — цивільно-правова відповідальність.

Існує такий феномен правової культури, як презумпція знання закону, що означає припущення (умовність) про знання особою закону, яке прийняте з метою нормального функціонування всієї правової системи і виступає неодмінною вимогою правової культури. Тому кожен громадянин має бути зацікавлений у правовій культурі. Наявність навіть чималих юридичних знань у громадян, посадових осіб ще не свідчить про високий рівень правової культури, тому що необхідно не тільки знати право, а й проявляти правову активність.

2. Стан юридичної практики[1]:

- а) рівень правотворчої діяльності і стан законодавства — виражається в досконалості змісту і форми нормативно-правових актів, їх якості, продуманості, узгодженості, культурі юридичних текстів, тобто в юридичній техніці підготовки, ухвалення та оприлюднення нормативно-правових актів, вирішенні процедурних законодавчих питань. Усе це разом узяте — показник рівня правотворчої (в тому числі законодавчої) культури;
- б) рівень судової, правоохранної діяльності і стан правозастосової практики — виражається як робота правозастосовних, судових, правоохранних та інших органів, що є показником правовреалізуючої культури посадових осіб, їх професійного знання законодавства, чітко налагодженої роботи з розглядом правових питань і доведення їх до повного юридичного вирішення.

Правозастосовна, судова, слідча, прокурорського нагляду, арбітражна, нотаріальна та інші види юридичної практики являють собою специфічне провадження, відповідним чином організоване і сплановане, її суб'єкти — юристи-професіонали. Їх діяльність — показник рівня правозастосової культури.

3. Режим законності і правопорядку — стан фактичної впорядкованості суспільних відносин, урегульованих за допомогою правових засобів, змістом яких є сукупність правомірних дій суб'єктів права. Непохитність правопорядку залежить від стану законності, без якої неможлива правова культура. Переконаність у необхідності додержання правових розпоряджень та їх додержання — основа режиму законності та правопорядку.

Всі перелічені елементи правової культури є юридичними явищами, що входять до правової системи суспільства.

§ 9. Професійна правосвідомість і правова культура співробітників органів внутрішніх справ

Професійна правосвідомість співробітників органів внутрішніх справ містить у собі структурні елементи, властиві всім громадянам (правову психологію, правову ідеологію, правову поведінку), а так само функціонує в єдиності і взаємодії з політичним, естетичним, етичним та іншими видами свідомості суспільства. Однак специфіка виконуваних завдань, прав і обов'язків накладає своєрідний відбиток на правосвідомість і правову культуру співробітників органів внутрішніх справ у цілому. Якість і ефективність виконання співробітниками органів внутрішніх справ своєї роботи створює імідж галузевої підсистеми державного управління і впливає на правосвідомість і правову культуру суспільства. У свою чергу, від рівня їх професійної свідомості і професійної культури

залежить поведінка населення відповідно до права і забезпечення особистої безпеки кожної людини.

Правосвідомість співробітників органів внутрішніх справ відображає правову реальність крізь призму належного, з позицій сформованих у суспільстві принципів і норм права. Робиться це в поняттях прав і обов'язків відповідно до посадового становища, їх правосвідомість ціннісна, причому оцінці піддається не стільки саме право, скільки правові вчинки на предмет їх відповідності законосуслухняності, правомірності.

Особливості правосвідомості співробітників органів внутрішніх справ формуються в період навчання і становлять різnobічну підготовку. Це:

- 1) загальна правова підготовка — одержання фундаментальних правових знань;
- 2) спеціальна правова підготовка — навчання майбутній професії (оперативно-розшукова підготовка, підготовка слідчого та ін.);
- 3) загальна фізична підготовка;
- 4) бойова підготовка, в тому числі володіння табельною зброєю;
- 5) оволодіння засобами зв'язку;
- 6) уміння керувати транспортними засобами та ін.

Для правосвідомості співробітників органів внутрішніх справ особливого значення набуває ставлення до злочинності і заходів боротьби з нею. До особливостей їх правосвідомості у цій сфері слід віднести:

- 1) осуд посягань на охоронювані законом цінності і розуміння об'єктивної необхідності вести з ними боротьбу;
- 2) суворе і неухильне додержання законності, недопустимість порушення правових норм і принципів;
- 3) більш високий рівень оцінки права і забезпечуваного їм правопорядку і законності, ніж у інших законосуслухняних громадян;
- 4) негативну реакцію на злочинність, неприйняття її, переконаність у необхідності активної боротьби з нею;
- 5) збіг їх оцінки добра і зла з загальнодержавними правовими цінностями; превалювання інтересів, що ведуть до мети відповідно до чинного законодавства;
- 6) більш високий рівень вимог до санкцій за правопорушення порівняно з іншими законосуслухняними громадянами: орієнтація на жорсткість покарання;

- 7) більш високу оцінку власної діяльності і діяльності свого відомства, ніж інших;
- 8) недооцінку процесуальних гарантій порівняно з іншими, в тому числі матеріальними;
- 9) наявність елементів правового ніглізму, що спричиняє обрання варіанта правомірної поведінки не за переконанням, а внаслідок страху покарання, побоювання настання небажаних наслідків та ін.

Як бачимо, правосвідомості співробітників органів внутрішніх справ притаманні позитивні і негативні тенденції з превалюванням перших.

В узагальненому вигляді належну правосвідомість співробітників органів внутрішніх справ можна зобразити так:

- 1) переконаний у необхідності забезпечувати права і свободи громадян;
- 2) засуджує протиправну поведінку;
- 3) усвідомлює об'єктивну необхідність вести боротьбу з правопорушеннями і додержуватися правопорядку;
- 4) переконаний у необхідності додержуватися законності під час виконання службових обов'язків.

Усі ці якості правосвідомості дають можливість співробітникам органів внутрішніх справ правильно орієнтуватися в складній ситуації та оперативно обирати варіант дій.

Професійно-правова культура співробітників органів внутрішніх справ припускає глибоке знання системи права і законодавства, переконаність у необхідності їх додержання, уміння користатися всією сукупністю правових засобів під час виконання службових обов'язків у межах компетенції, встановленої законом та іншими правовими актами. Правова культура співробітників органів внутрішніх справ убачається також у критичному творчому осмисленні правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту.

Співробітник органу внутрішніх справ — це особа, покликана стати вище своїх звичок, бажань: він повинен робити свою справу так, як цього вимагають найвищі інтереси суспільства. Правопорушники — часто особи сильні, цілеспрямовані, вести двобій з якими не просто. Нерідко робота над розкриттям і розслідуванням злочинів — сутичка між особистостями, характерами.

Людина формується як особистість у процесі соціальної практики. Юридична освіта — перший крок до утвердження себе як особистості в галузі реалізації права, Юридична освіта повинна забезпечити знання і розуміння мови і технічної майстерності, необхідних для практикуючого співробітника органу внутрішніх справ, включаючи розуміння правових і етичних обов'язків, прав і основних свобод людини, визнаних законодавством

країни і міжнародним правом.

Слід звернути увагу на систему деонтологічних вимог (грец, деон — належне), які висуваються до випускника — майбутнього співробітника органу внутрішніх справ у галузі культури:

- морально-етична (засвоєння гуманістичних принципів моралі, уміння ними керуватися на практиці);
- політична (знання політичної стратегії та тактики держави, провідних політичних партій і рухів, уміння користуватися інструментарієм політичної діяльності і бути політичне активним);
- психологічна (знання психічного складу особи, уміння користуватися психодіагностикою у ході вирішення юридичної справи);
- естетична (виражється в службовому етикеті, мові спілкування, зовнішньому вигляді юриста, естетичному вигляді оформленів ним документах та ін.).

Вони доповнюють його правову культуру і створюють кодекс його професійної поведінки, стрижнем якої є внутрішнє веління службового обоє 'язку'.

Правова культура співробітників органів внутрішніх справ визначається не тільки науковими знаннями про сутність, характер і взаємодію правових явищ взагалі, механізм правового регулювання, правове полі держави, його окремі напрямки. Вона передбачає й критичне творче осмислення правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту.

До культури співробітника органу внутрішніх справ належить знання державної мови України, особливостей етичної культури і національних традицій того регіону, де він здійснює професійну діяльність.

Виключне значення має проблема подолання правового нігілізму співробітника органу внутрішніх справ, його некомпетентності, низького професіоналізму, невміння розібратися в конкретних життєвих ситуаціях, дати їм правильну юридичну оцінку, в результаті чого з'являються незаконні і необґрутовані рішення.

Професійно-правова культура співробітників органів внутрішніх справ повинна бути Ічию за правову культуру інших громадян.

[1] Юридична практика — це юридична діяльність, пов'язана з прийняттям, тлумаченням, застосуванням правових розпоряджень, узята в єдності з накопиченим

соціально-правовим досвідом.